

تبیین جامعه‌شناختی گرایش به مصرف سیگار

اکبر علیوردی نیا *

محمداسماعیل ریاحی **

محمدرضا سلیمانی بشلی **

چکیده

هدف اصلی تحقیق حاضر بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر گرایش دانش‌آموزان به مصرف سیگار بوده است. روش تحقیق، پیمایشی و ابزار جمع‌آوری اطلاعات نیز پرسش‌نامه می‌باشد. جمعیت تحقیق حاضر عبارت است از دانش‌آموزان دبیرستانی شهر قائم‌شهر که در سال تحصیلی ۸۶-۸۵ مشغول به تحصیل بودند و در مجموع ۴۰۰ نفر از این دانش‌آموزان به روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌ای متناسب به عنوان نمونه تحقیق انتخاب شدند. چهارچوب نظری تحقیق عبارت است از نظریه‌های پیوند اجتماعی هیرشی، پیوند افتراقی ساترلند و تقویت افتراقی اکرز. متغیرهای مستقل الگوی تحلیلی شامل پیوستگی، التزام، دوستان سیگاری، باور و تقویت افتراقی می‌شوند. بر اساس تحلیل داده‌های تحقیق تمامی فرضیه‌های یازده‌گانه تحقیق تأیید شدند. از میان ۵ متغیر مستقل، متغیر باور با ضریب تأثیر ۰/۲۴- مهم‌ترین تبیین‌کننده گرایش به مصرف سیگار بوده است و متغیرهای دوستان سیگاری، التزام، تقویت افتراقی و پیوستگی به ترتیب تبیین‌کننده‌های بعدی متغیر وابسته هستند.

کلیدواژه‌ها: مصرف سیگار، پیوند اجتماعی، پیوند افتراقی، تقویت افتراقی.

* استادیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه مازندران aliverdinia@umz.ac.ir

** استادیار گروه علوم اجتماعی دانشگاه مازندران

** کارشناس ارشد علوم اجتماعی دانشگاه مازندران

تاریخ پذیرش: ۸۷/۱۱/۱۶

تاریخ دریافت: ۸۷/۸/۷

مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی، س ۱۶، شماره ۶۱، تابستان ۱۳۸۷

۱. بیان مسئله

در سال‌های اخیر با توجه به تغییرات سریع اجتماعی، رفتارهای پرخطر دانش‌آموزان، از جمله گرایش به مصرف سیگار، از سوی سازمان‌های بهداشتی، معلمان و والدین به عنوان یکی از مهم‌ترین مشکلات موجود در جامعه مورد توجه قرار گرفته است. مصرف سیگار یکی از رفتارهای غیر بهداشتی در جوامع بشری است که متأسفانه شیوع روزافزون آن در بین همه اقشار، به‌خصوص دانش‌آموزان، نگرانی‌های زیادی را به وجود آورده است (أبیرن، ۲۰۰۲: ۱۰). راهنمای تشخیصی و آماری بیماری‌های روانی^۱ که در سال ۱۹۹۹ منتشر شده و طبق معیارهای بین‌المللی به طبقه‌بندی بیماری‌های روانی پرداخته است، مصرف سیگار را یکی از زیر مجموعه‌های اعتیاد به مواد مخدر می‌داند (همان، ۱۷). اعتیاد به سیگار یک مشکل عمده اجتماعی است که علاوه بر عوارض جسمی و روانی برای فرد، سلامت جامعه را از نظر اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی مورد تهدید قرار می‌دهد (دیوید، ۲۰۰۱)؛ لذا می‌توان گفت سیگار دروازه سوء مصرف مواد مخدر محسوب می‌شود (أبیرن، ۲۰۰۰: ۴۱۸).

شواهد نشان می‌دهد که دانش‌آموزان با توجه به شرایط جسمی و روانی، بیشتر از سایر گروه‌ها در معرض ابتلا به سیگار هستند و گرایش به سیگار در بین آن‌ها بسیار شیوع پیدا کرده است. تحقیقات انجام شده در خارج از کشور نشان می‌دهد که ۶۱ درصد دانش‌آموزان سال آخر ایالات متحده در سال ۱۹۹۷ یک‌بار سیگار مصرف کرده‌اند و ۱۹ درصد آن‌ها مصرف روزانه سیگار را گزارش نموده‌اند (ایزنبرگ، ۲۰۰۳: ۱۲۲). در ایران نیز آمارهای رسمی حکایت از اعتیاد ۶۰۰ هزار دانش‌آموز به استعمال دخانیات در کشور دارد (روزنامه ایران، ۱۳۸۳). تحقیقات نشان داده‌اند که عوامل

¹ Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders

تأثیرگذار در شروع مصرف سیگار در میان دانش‌آموزان شامل مواردی چون تحصیلات پایین والدین، دوستان سیگاری، عوامل شخصیتی، سیگاری بودن والدین و اعضای خانواده و وضعیت فرهنگی نامناسب جامعه است (گیوینو، ۱۹۹۹: ۳۱). گرایش به مصرف سیگار می‌تواند یک آسیب اجتماعی جدی و خطرناک تلقی شود که از پیامدهای عمده آن می‌توان به تخریب نیروی انسانی کارآمد و هم‌چنین ایجاد مانع توسعه انسانی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی اشاره کرد.

۲. مروری اجمالی بر تحقیقات پیشین

با توجه به این که دانش‌آموزان بسیار آسیب‌پذیرند، توجه ویژه به این قشر از اهمیت زیادی برخوردار بوده و مطالعات بسیاری در ارتباط با آسیب‌های احتمالی تهدیدکننده آن‌ها، از جمله گرایش به مصرف سیگار صورت گرفته است. بر اساس نتایج تحقیقاتی که گیوینو انجام داده است (گیوینو، ۱۹۹۹: ۳۱)، تخمین زده می‌شود ۴۰ درصد دانش‌آموزان آمریکایی سیگار مصرف می‌کنند. بر اساس تحقیقات انجام شده در سال ۲۰۰۰، میزان مصرف سیگار در میان دانش‌آموزان نروژی ۴۰ درصد گزارش شده است (رکف، ۲۰۰۰: ۱۲۰). طبق مطالعه‌ای که در تونس به عمل آمده است ۵۰ درصد دانش‌آموزان در سال آخر دست‌کم یک بار سیگار مصرف کرده‌اند (آمرانی، ۲۰۰۶: ۶۳). لاری (۲۰۰۶) تحقیقی را تحت عنوان «انتخاب دوستان، شروع به مصرف سیگار در بین نوجوانان پسر در آمریکا» انجام داده است. به نظر وی ویژگی‌هایی نظیر شباهت در رفتار، برجسته‌ترین عاملی است که پیوندهای دوستی نوجوانان را شکل می‌دهد. گروه‌های دوستی بین نوجوانان، گرایش به دسته‌بندی بر اساس مصرف سیگار توسط آن‌ها در بین خودشان دارند. به‌طوری‌که مشاهده شده است، سیگاری‌ها با سیگاری‌ها و غیرسیگاری‌ها نیز با غیرسیگاری‌ها دوست می‌شوند. پاول (۲۰۰۶) در تحقیقی تحت عنوان «نقش همسالان بر مصرف سیگار توسط نوجوانان» به بررسی تأثیرات هم‌سالان

بزهکار و سیگاری بر گرایش نوجوانان به سیگار پرداخته است. مهم‌ترین نتیجه به‌دست آمده از این قرار است که اگر والدین رفتاری خصومت‌آمیز، سهل‌انگارانه یا استسهاد‌گرایانه داشته باشند، هم‌سالان علاقه‌مند و توانا، نه تنها مفری برای نوجوانان محسوب می‌شوند، بلکه او را درک کرده و از او حمایت می‌کنند. اُییرن (۲۰۰۶) تحقیقی را تحت عنوان «تأثیر روش فرزندپروری در انتخاب دوستان سیگاری» انجام داده است. این مطالعه نشان داده که داشتن دوستان سیگاری به‌خصوص دوستان نزدیک سیگاری، ارتباط تنگاتنگی با مصرف سیگار در بین گروه مورد مطالعه دارد.

تحقیقات انجام شده در داخل کشور نیز نشان‌دهنده این است که در اصفهان حدود ۲۲/۵ درصد دانش‌آموزان مورد بررسی سیگاری بوده‌اند که اولین سیگار را در سن ۱۳-۱۰ سالگی تجربه کرده بودند (یزدانی، ۱۳۶۸: ۱۲). پژوهش به عمل آمده دیگری در ایران در سال ۱۳۶۸ نشان داده است که ۸/۱ درصد دانش‌آموزان مورد بررسی سیگاری بوده‌اند (افراسیابی، ۱۳۶۸: ۲۶۸). تحقیق دیگری نشان می‌دهد که در شهرستان تبریز میزان مصرف سیگار در بین دانش‌آموزان ۱۲/۶ درصد بوده است (وفایی، ۱۳۸۱: ۱). صادقی (۱۳۸۲) تحقیقی را تحت عنوان «استعمال دخانیات در جوانان: برنامه قلب سالم اصفهان» انجام داده است. براساس نتایج این تحقیق وجود والدین سیگاری و سطح تحصیلات، با سیگاری بودن جوانان رابطه علی داشت. کاظمی (۱۳۸۳) تحقیقی را تحت عنوان «بررسی الگوی مصرف سیگار در بین دانش‌آموزان پسر دبیرستان‌ها و مراکز پیش‌دانشگاهی دولتی شهر اصفهان و ارتباط آن با سبک والدی مادر» انجام داده است. در این تحقیق داشتن دوستان سیگاری به عنوان یک فاکتور مهم گرایش به مصرف محسوب می‌شود. سراج‌زاده (۱۳۸۳) تحقیقی را تحت عنوان «شیوع‌شناسی مصرف مواد مخدر در بین دانشجویان» انجام داده است و سیگاری بودن والدین را که

رابطه معنی‌داری با مصرف سیگار دانشجویان داشته است، از عوامل مؤثر بر مصرف سیگار می‌داند.

۳. چهارچوب نظری

در این تحقیق از نظریه‌های یادگیری اجتماعی^۱ که خود شامل دو نظریه پیوند افتراقی ساترلند^۲ و تقویت افتراقی اکرز^۳ است و هم‌چنین نظریه پیوند اجتماعی هیرشی^۴ به عنوان چهارچوب نظری استفاده شده است.

۳.۱. نظریه پیوند اجتماعی هیرشی

نظریه پیوند اجتماعی یکی از زیرمجموعه‌های نظریه کنترل است. نظریه کنترل به دیدگاهی باز می‌گردد که در مورد کنترل رفتار انسان بحث می‌کند (جنکینز، ۱۹۹۷: ۱۵۰). نظریه‌های کنترل اجتماعی، بزه و بزهکاری را به متغیرهای جامعه‌شناختی عادی مثل ساختارهای خانوادگی، آموزش، گروه‌های هم‌سالان نسبت می‌دهند. لذا رهیافت آنان با سایر نظریه‌های کنترل متفاوت است (ویلیامز، ۱۳۸۳: ۱۹۹). علی‌رغم تفاوت‌های موجود میان نظریه پردازان کنترل اجتماعی، همگی آن‌ها در تفکر اولیه شریک هستند و آن این است که رفتارهای انحرافی مورد انتظار هستند و به نظر آن‌ها آن‌چه که باید تشریح شود این است که چرا مردم از قوانین پیروی می‌کنند (هیرشی، ۱۹۶۹: ۱۰). هیرشی با ترکیب دیگر نظریه‌های کنترل اجتماعی، تصویری روشن از آن‌چه که از قیود اجتماعی تلقی می‌شد، ارائه کرد. بنابراین تنها نظریه‌پردازی که با نظریه‌های کنترل اجتماعی به شدت احساس نزدیکی می‌کند، تراویس هیرشی است (ولد، ۱۳۸۰: ۲۸۲). هیرشی که مهم‌ترین پایه‌گذار این نظریه است، موضوع پیوند اجتماعی را مطرح کرده

1 Social learning theories

2 Sutherland's differential association theory

3 Akers's reinforcement association theory

4 Hirschi's social bond theory

است و بر این باور است که کج رفتاری زمانی واقع می شود که پیوند میان فرد و جامعه ضعیف گردد (ممتاز، ۱۳۸۱: ۱۲۰). در واقع فرد بدون حس وابستگی به یک بیمار روانی تبدیل می شود (آکرز، ۲۰۰۴: ۲۰۸). هیرشی چهار جزء اصلی پیوند شخص با جامعه را که مانع کج رفتاری می شود به شرح زیر توضیح می دهد:

پیوستگی^۱: پیوستگی مهم ترین مفهوم در این نظریه است و تأثیر گذاری بیشتری بر سه متغیر دیگر دارد (مارگز، ۱۹۸۶: ۳۹۹). پیوستگی را می توان در میزان ارتباط و علاقه به والدین، مدرسه و دوستان مشاهده کرد (همان، ۱۳۷). این مفهوم تأثیر زیادی بر سایر عناصر پیوند اجتماعی دارد. این ارتباط گاه به اندازه ای زیاد بوده که توسط پاره ای محققان مورد نقد واقع شده است: جایی که گفته می شود متغیر دلبستگی به مدرسه به وضوح از مفاهیم التزام و مشغولیت تفکیک نمی شود (هاودان، ۱۹۹۹: ۳۳۶).

التزام^۲: التزام بر این فرض استوار است که سازمان دهی جامعه به گونه ای است که منفعت اغلب افراد، چنانچه وارد اعمال خلاف شوند، به مخاطره می افتد. اغلب افراد با زندگی در یک جامعه سازمان یافته، اموال، شهرت و امیدواری هایی به دست می آورند که نمی خواهند آن ها را از دست بدهند. آن ها این امتیازات را با گردن نهادن به قوانین حفظ می کنند. یک فرد نه تنها به واسطه چیزی که دارد، بلکه به واسطه چیزی که می خواهد به دست آورد، ملتزم به دنباله روی از دیگران است (همرنگ با جماعت بودن). از این رو بلندپروازی یا آرزو نقش مهمی در ایجاد حس هم رنگ بودن با دیگران دارد. در حالی که عده ای مبنای التزام را در احساس ترس جستجو می کنند، برخی آن را با عقل سلیم یکسان دانسته اند (کلی، ۲۰۰۴).

¹ Attachment

² Commitment

مشغولیت^۱: مشغولیت مربوط می‌شود به درجه‌ای که افراد به فعالیت‌های عادی مشغولند. افزایش مشغولیت سبب می‌شود فرد زمان کمتری برای ارتکاب رفتار بزهکارانه داشته باشد (هاودان، ۱۹۹۹: ۳۳۵). هاودان می‌گوید اگرچه تعدادی از تحقیقات، مشغولیت را به عنوان عامل کاهش جرم معنی‌دار یافته است (برای مثال آزمون اولیه نظریه پیوند نشان داد که بعضی فعالیت‌های عرفی ارتباط معکوسی با انجام عمل انحرافی دارد)، اما در مجموع تعداد تحقیقاتی که در آن‌ها مشغولیت، یک متغیر پیش‌بینی‌کننده خوب نشان داده شده‌اند، کم است (هاودان، ۱۹۹۹: ۶-۳۳۵).

باور^۲: دربارهٔ عنصر باور گفته می‌شود آنچه که رفتارهای نابهنجار را کاهش می‌دهد اعتقادات مؤثر است نه اعتقادات متناقض. تامپسون می‌گوید ضعف پیوند بین نگرش‌ها و رفتارها در تحقیقات جامعه‌شناختی آشکار شده است و حقیقت این است که افراد غالباً اعتقادات خود را برای عقلانی کردن رفتارهایشان تغییر می‌دهند در حالی که الزاماً به آن‌ها عمل نمی‌کنند (تامپسون، ۱۹۸۲: ۳۰۵).

۳. ۲. نظریه پیوند افتراقی ساترلند

ساترلند با تأکید بر این که رفتار در یک محیط اجتماعی یادگرفتنی است، به خلق یک نظریه عمومی دربارهٔ رفتار مجرمانه پرداخت. در حقیقت از نظر ساترلند تمام رفتارها به شکلی یکسان یاد گرفته می‌شوند. از این رو تفاوت عمده میان رفتار سازگارانه و رفتار مجرمانه آن است که چه چیزی یاد گرفته می‌شود، نه آن که چگونه یاد گرفته می‌شود (ویلیامز، ۱۳۸۳: ۸۹). ساترلند معتقد است که پیوند افتراقی، چگونگی انتقال رفتار انحرافی را تبیین کرده و توضیح می‌دهد که رفتار انحرافی چگونه یاد گرفته می‌شود (آبادینسکی، ۱۳۸۴: ۲۱۶). به عقیده وی بخش عمده رفتار تبهکارانه در درون گروه‌های

¹ Involvement

² Belief

نخستین، به ویژه گروه‌های همالان فرا گرفته می‌شود (گیدنز، ۱۳۷۶: ۱۵۹). ساترلند بیان می‌دارد که عوامل گوناگونی در برقراری اشکال خاصی از معاشرت تأثیرگذار هستند؛ برای مثال، در صورتی که نوجوانی ساکن در منطقه‌ای جرم‌خیز به لحاظ اجتماعی فعال و از نظر جسمانی قوی و ورزش‌کار باشد، احتمال این که در تماس با افراد کج‌رفتار قرار گیرد زیاد است و این امر احتمال یادگیری رفتار مجرمانه را در وی افزایش می‌دهد (دنا، ۲۰۰۲: ۱۲۰). به باور ساترلند انواع الگوهای درستکاری و انحراف اجتماعی در جامعه وجود دارد، اما توزیع آن‌ها و احتمال برخورد افراد با آن‌ها به نظارت اجتماعی بستگی دارد (احمدی، ۱۳۸۴: ۹۵).

۳.۳. نظریه تقویت افتراقی اکرز

نظریه تقویت افتراقی به عنوان نظریه‌ای اثبات‌گرا مورد توجه است و از آن‌جایی که نظریه یادگیری بر روی فرد متمرکز است، لذا به راحتی نمی‌توان آن را یک نظریه کلان دانست (فلای و دیگران، ۱۹۹۴). در نظریه تقویت افتراقی، فرآیند یادگیری رفتار مجرمانه عمدتاً از طریق آموزش مؤثری صورت می‌گیرد که می‌تواند مستقیم، (مثلاً از طریق پاداش‌ها و مجازات‌هایی که برای رفتار گذاشته می‌شود) یا غیرمستقیم، (مثلاً از طریق سرمشق‌گیری یا مشاهده رفتار و نتایجی که آن رفتار برای دیگران در پی دارد) باشد. فرد تعاریف شناختی از رفتار را که به عنوان پیامدهای رایج آن رفتار می‌شناسد، یاد می‌گیرد. یادگیری بین گروه‌هایی که به فرد نزدیک‌تر هستند مؤثرتر انجام می‌شود و بنابراین آن‌ها هم به عنوان الگوهای رفتاری برجسته عمل کرده و هم منابع عمده تقویت فرد را کنترل می‌کنند (ماروین، ۱۹۹۸: ۴۶۲). به‌طور کلی باید گفت که اگر کسانی که فرد با آن‌ها پیوند دارد، درگیر اعمال انحرافی باشند، در واقع به مثابه الگوهایی که جوان از آن‌ها سرمشق می‌گیرد، عمل می‌کنند. عوامل یادگیری اجتماعی

که بیشتر با استعمال سیگار مرتبط است، همان نگرش‌ها و رفتارهای دوستان در پیوندهای افتراقی مختلف است (استیسی، ۲۰۰۶: ۴۵۳).

در مجموع، می‌توان گفت که هر یک از نظریه‌های سه‌گانه مذکور برای تبیین متغیر وابسته یعنی % گرایش به مصرف سیگار، به لحاظ نظری مناسب هستند. با ترکیب و تلفیق نظریات مذکور، می‌توان گفت که هرچه تقویت محیطی قوی‌تر، پیوندها و قیود اجتماعی سست‌تر، و همنشینی با دوستان سیگاری بیشتر باشد، احتمالاً گرایش به مصرف سیگار افزایش خواهد یافت. در مقابل، هرچه تقویت محیطی ضعیف‌تر، قیود و پیوندهای اجتماعی قوی‌تر، و همنشینی با دوستان منحرف کمتر باشد گرایش به مصرف سیگار کمتر می‌شود.

۴. فرضیه‌های تحقیق

۴.۱. فرضیه‌های اصلی

۱. به نظر می‌رسد بین التزام و گرایش به مصرف سیگار رابطه معکوس وجود دارد.
۲. به نظر می‌رسد بین پیوستگی و گرایش به مصرف سیگار رابطه معکوس وجود دارد.
۳. به نظر می‌رسد بین باور و گرایش به مصرف سیگار رابطه معکوس وجود دارد.
۴. به نظر می‌رسد بین دوستان سیگاری و گرایش به مصرف سیگار رابطه مستقیم وجود دارد.

۵. به نظر می‌رسد بین تقویت افتراقی و گرایش به مصرف سیگار رابطه مستقیم وجود دارد.

۴.۲. فرضیه‌های فرعی

۶. به نظر می‌رسد بین پیوستگی و التزام رابطه مستقیم وجود دارد.
۷. به نظر می‌رسد بین پیوستگی و دوستان سیگاری رابطه معکوس وجود دارد.
۸. به نظر می‌رسد بین پیوستگی و باور رابطه مستقیم وجود دارد.

۹. به نظر می‌رسد بین التزام و دوستان سیگاری رابطه معکوس وجود دارد.
۱۰. به نظر می‌رسد بین باور و دوستان سیگاری رابطه معکوس وجود دارد.
۱۱. به نظر می‌رسد بین تقویت افتراقی و باور رابطه معکوس وجود دارد.

۵. روش تحقیق

روش تحقیق این پژوهش پیمایشی است. این پژوهش هم‌چنین از نوع مقطعی است که با روش پرسش‌نامه خود اجرا به انجام رسیده است. واحد تحلیل در این تحقیق فرد (دانش‌آموز) است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار اس. پی. اس. از رگرسیون چند متغیره و تحلیل مسیر استفاده شده است. گفتنی است که در این تحقیق دو متغیر پیوستگی و گرایش به مصرف سیگار هم‌ارز شده‌اند. متغیر پیوستگی از دو بعد پیوستگی به والدین با ۷ گویه و بعد پیوستگی تحصیلی با ۸ گویه تشکیل شده بود. ابتدا گویه‌های هر بعد را هم‌ارز کرده و سپس آن‌ها را با هم ترکیب نموده‌ایم تا متغیر پیوستگی حاصل گردد. هم‌چنین در متغیر گرایش به مصرف سیگار که از سه بعد شناختی با ۹ گویه، بعد عاطفی با ۱۱ گویه و بعد رفتاری با ۱۲ گویه تشکیل شده است، ابتدا گویه‌های مربوط به هر بعد را هم‌ارز کرده و سپس با هم ترکیب کردیم تا متغیر وابسته میزان گرایش به مصرف سیگار حاصل گردد.

۵. ۱. تعریف عملیاتی متغیرهای تحقیق

موضوع مورد بررسی در این تحقیق گرایش به مصرف سیگار است که در این جا تحت عنوان متغیر وابسته مورد سنجش قرار می‌گیرد. علاوه بر این، عوامل مؤثر بر آن نیز می‌بایست مورد سنجش قرار گیرند که تحت عنوان متغیر مستقل شناسایی می‌شوند و شامل متغیرهایی به نام پیوستگی، التزام، باور، تقویت افتراقی و دوستان سیگاری (پیوند افتراقی) هستند.

پیوستگی: برای سنجش و اندازه‌گیری مفهوم پیوستگی و برای عملیاتی کردن این مفهوم از دو بعد پیوستگی به خانواده و پیوستگی به مدرسه استفاده شده است. مجموعاً از ۱۵ گویه برای سنجش مفهوم پیوستگی استفاده شده است که ۷ گویه مربوط به بعد پیوستگی به خانواده و ۸ گویه مربوط به بعد پیوستگی به مدرسه است. به عنوان مثال، برای بعد پیوستگی به خانواده از گویه‌هایی نظیر: /وقتی مشکلی دارم می‌توانم با مادرم صحبت کنم/، /دوست دارم مثل پدرم باشم/، /خاطرات خوشی از با هم بودن با خانواده دارم/ و برای سنجش بعد پیوستگی به مدرسه نیز از گویه‌هایی نظیر: /در مدرسه روح و حس واقعی وجود دارد/، /درس خواندن به من احساس آرامش و لذت می‌دهد/، استفاده شده است. تدوین گویه‌های مقیاس پیوستگی بر مبنای پژوهش‌های پیشین (مارکز، ۱۹۸۶؛ هیرشی، ۱۹۶۹؛ کلی، ۲۰۰۴؛ ریچارد، ۲۰۰۱؛ ماروین، ۲۰۰۱؛ آناستازیا، ۲۰۰۷؛ هابنر، ۲۰۰۲) بوده است.

التزام: جهت سنجش و اندازه‌گیری مفهوم التزام از دو بعد التزام نسبت به خانواده و التزام به مدرسه استفاده شده است. برای سنجش بعد التزام نسبت به خانواده، از گویه‌هایی نظیر: /من در کارها با خانواده‌ام همکاری می‌کنم/، /خانواده‌ام برای من خیلی مهم هستند/ و /من نسبت به خانواده‌ام احساس مسئولیت می‌کنم/، استفاده شده است. برای سنجش بعد التزام نسبت به مدرسه نیز گویه‌هایی نظیر: /گرفتن نمره خوب برایم خیلی مهم است/ و /تمراتم در مدرسه عالی هستند/ مورد استفاده قرار گرفته‌اند. تدوین گویه‌های مقیاس التزام بر اساس تحقیقات پیشین (آدون ولی، ۲۰۰۳؛ برین، ۱۹۹۴؛ چولات، ۲۰۰۴؛ کنستانس، ۲۰۰۴؛ آناستازیا، ۲۰۰۷؛ هوبنر و بتیس، ۲۰۰۲؛ اریک، ۲۰۰۳) است.

باور: برای سنجش و اندازه‌گیری متغیر باور از یک مقیاس ۹ گویه‌ای استفاده شده است. گویه‌هایی نظیر: /درست نیست که بدون پرداخت پولی وارد مکانی شویم که

نیاز به تهیه بلیت دارد/ و /اگر کیف پول کسی را پیدا کردیم می‌توانیم آن را برای خودمان برداریم/، مورد استفاده قرار گرفته‌اند. تدوین گویه‌های مقیاس باور بر اساس تحقیقات پیشین (جنکینز، ۱۹۹۷؛ کلی، ۲۰۰۴؛ ریچارد، ۲۰۰۵؛ آناستازیا، ۲۰۰۷) است.

تقویت افتراقی: مفهوم تقویت افتراقی دارای سه بعد است، که شامل گرایش والدین به سیگار، سیگاری بودن والدین و واکنش والدین نسبت به سیگار کشیدن است. برای سنجش و اندازه‌گیری متغیر تقویت افتراقی از ۶ گویه استفاده شده است. به عنوان مثال، می‌توان به گویه‌هایی نظیر: /والدین من احساس خوبی نسبت به سیگار کشیدن من دارند/ و /اگر شما سیگار بکشید و والدین‌تان اطلاع پیدا کنند چه واکنشی نشان می‌دهند/، اشاره نمود. تدوین گویه‌های مقیاس تقویت افتراقی نیز بر اساس تحقیقات پیشین (اریک، ۲۰۰۳؛ دنا، ۲۰۰۲؛ آرمزدن، ۱۹۸۷؛ ماروین، ۱۹۹۷؛ اُزگود، ۱۹۹۹) است.

دوستان سیگاری (پیوند افتراقی): مفهوم پیوند افتراقی، دارای چهار بعد شامل شدت، تکرار، ترجیح و مدت است و مجموعاً از ۴ سؤال نظیر: /چه تعداد از دوستان شما سیگاری هستند؟/ و /در صورت داشتن دوستان سیگاری چقدر با آنها نشست و برخاست دارید؟/ برای عملیاتی کردن این مفهوم استفاده شده است. تدوین گویه‌های مقیاس تقویت افتراقی بر اساس تحقیقات پیشین (کنستانس، ۲۰۰۴؛ کاودری، ۱۹۹۷؛ بروس، ۲۰۰۱؛ برین، ۱۹۹۴؛ اریک، ۲۰۰۳) است.

گرایش به مصرف سیگار: برای سنجش و اندازه‌گیری مفهوم گرایش به مصرف سیگار به عنوان متغیر وابسته مجموعاً ۳۲ گویه مورد استفاده قرار گرفته است، که جدول گویه‌های آن به پیوست (شماره ۱) است. تدوین گویه‌های مقیاس گرایش به مصرف

تبیین جامعه‌شناختی گرایش به مصرف سیگار

سیگار نیز بر اساس تحقیقات پیشین (مازینگ، ۲۰۰۱؛ سارا، ۲۰۰۴؛ تونی، ۲۰۰۴؛ مک کارتی، ۲۰۰۳؛ پول، ۲۰۰۵؛ کنث، ۲۰۰۳) بوده است.^۱

جدول ۱. ضرایب آلفای کرونباخ نهایی مقیاس‌ها

ردیف	مقیاس / ابعاد	تعداد گویه	آلفای کرونباخ
۱	پیوستگی به والدین	۷	۰/۷۰
۲	پیوستگی تحصیلی	۸	۰/۷۷
۳	پیوستگی	۱۵	۰/۸۰
۴	التزام به والدین	۷	۰/۸۵
۵	التزام تحصیلی	۶	۰/۸۳
۶	التزام	۱۳	۰/۷۷
۷	تقویت افتراقی	۶	۰/۷۲
۸	پیوند افتراقی	۴	۰/۷۸
۹	باور	۹	۰/۷۰
۱۰	بعد شناختی گرایش به مصرف سیگار	۹	۰/۸۳
۱۱	بعد عاطفی گرایش به مصرف سیگار	۱۱	۰/۸۲
۱۲	بعد رفتاری گرایش به مصرف سیگار	۱۲	۰/۸۷
۱۳	گرایش به مصرف سیگار	۳۲	۰/۸۷

همان‌گونه که جدول شماره ۱ نشان می‌دهد ضرایب روایی به‌دست آمده (ضرایب آلفای کرونباخ نهایی مقیاس‌ها) مبین پایایی بالای سنجه‌ها، به‌ویژه، مقیاس گرایش به مصرف سیگار است.

۶. جمعیت و نمونه

جمعیت مورد مطالعه در این تحقیق تمامی دانش‌آموزان پسر سال سوم متوسطه شهر قائم‌شهر است که در سال تحصیلی ۸۵-۸۶ در دبیرستان‌های دولتی و غیر انتفاعی

^۱ گویه‌های مربوط به گرایش به مصرف سیگار در پیوست مقاله آمده است.

مشغول به تحصیل بوده‌اند. بر اساس آمار به دست آمده از اداره آموزش و پرورش شهرستان قائم‌شهر این جمعیت ۲۴۸۹ نفر بود. تعداد نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۳۸۴ نفر محاسبه شده است. لیکن به جهت افزایش ضریب اطمینان و کیفیت بخشی به تحقیق، ۴۵۰ پرسش‌نامه در بین دانش‌آموزان توزیع گردید و پس از کنار گذاشتن پرسش‌نامه‌های مخدوش ۴۰۰ پرسش‌نامه مورد توصیف و تحلیل قرار گرفت. شیوه نمونه‌گیری این تحقیق روش تصادفی طبقه‌ای متناسب است.

۷. یافته‌های توصیفی تحقیق

۷.۱. متغیر وابسته

جدول ۲. توزیع درصدی گرایش به مصرف سیگار

گرایش به مصرف سیگار	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
ضعیف	۳۳۰	۸۲/۶	۸۲/۶
متوسط	۴۷	۱۱/۸	۹۴/۴
قوی	۲۳	۵/۶	۱۰۰
جمع	۴۰۰	۱۰۰	-

جدول ۲ نشان می‌دهد که ۵/۶ درصد پاسخ‌گویان دارای گرایش قوی به مصرف سیگار هستند و ۱۱/۸ درصد گرایش متوسط داشته و ۸۲/۶ درصد از آن‌ها گرایش ضعیف به مصرف سیگار داشته‌اند.

جدول ۳. توزیع درصدی بر حسب دوستان سیگاری

تعداد دوستان سیگاری	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
اصلاً دوست سیگاری ندارم	۳۱۹	۷۹/۵	۷۹/۵
۱ نفر	۲۳	۵/۸	۸۵/۳
۱-۵ نفر	۱۱	۳/۷	۸۹
۶-۱۰ نفر	۳۱	۸/۷	۹۶/۷
۱۱-۱۵ نفر	۱۷	۴/۳	۱۰۰
جمع	۴۰۰	۱۰۰	-

تبیین جامعه‌شناختی گرایش به مصرف سیگار

جدول ۳ نشان می‌دهد که ۷۹/۵ درصد پاسخ‌گویان اصلاً دوست سیگاری ندارند. ۵/۸ درصد ۱ دوست سیگاری، ۳/۷ درصد ۱ تا ۵ دوست سیگاری، ۸/۷ درصد ۶ تا ۱۰ دوست سیگاری و ۴/۸ درصد ۱۱ تا ۱۵ دوست سیگاری دارند.

جدول ۴. توزیع فراوانی زمان آشنایی با دوستان سیگاری

زمان آشنایی	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
اصلاً دوست سیگاری ندارم	۳۱۹	۷۹/۵	۷۹/۵
از ۱۰ سالگی	۱۱	۲/۸	۸۲/۳
از ۱۱-۱۵ سالگی	۶۹	۱۷/۴	۹۹/۷
از ۱۶ سالگی	۱	۰/۳	۱۰۰
جمع	۴۰۰	۱۰۰	-

جدول ۴ نشان می‌دهد که ۷۹/۵ درصد پاسخ‌گویان اصلاً دوست سیگاری ندارند. ۲/۸ درصد آن‌ها از ۱۰ سالگی با دوستان سیگاری خود آشنا شدند و ۱۷/۴ درصد از ۱۱-۱۵ سالگی و تنها ۰/۳ درصد آن‌ها از ۱۶ سالگی به بعد با دوستان سیگاری خود آشنا شدند.

جدول ۵. توزیع فراوانی واکنش والدین نسبت به کشیدن سیگار فرزند

واکنش والدین	فراوانی	درصد	درصد تجمعی
مرا نصیحت می‌کنند	۱۵۹	۳۹/۸	۳۹/۸
علاوه بر سرزنش مرا تنبیه می‌کنند	۱۰۴	۲۶	۶۵/۸
کاری به کارم ندارم	۶۶	۱۶/۵	۸۲/۳
مرا سرزنش می‌کنند	۴۳	۱۰/۸	۹۳
مرا از خانه بیرون می‌کنند	۲۸	۷	۱۰۰
جمع	۴۰۰	۱۰۰	-

جدول ۵ نشان می‌دهد که نصیحت کردن فرزندان (۳۹/۸ درصد) رایج‌ترین واکنش والدین نسبت به سیگار کشیدن فرزندان است و بعد از آن سرزنش فرزندان همراه با تنبیه کردن (۲۶ درصد) در رتبه بعدی قرار داشته است. این در حالی است که بیرون

کردن فرزندان از منزل (۷ درصد) و سرزنش کردن (۱۰/۸ درصد) از نادرترین واکنش‌های والدین بوده است.

۸ یافته‌های تحلیلی

۸.۱. رگرسیون چند متغیره برای تبیین متغیر وابسته (گرایش به مصرف سیگار)

جدول ۶. ضرایب تأثیر مدل تبیین کننده گرایش به مصرف سیگار

متغیرها	بتا	تی	معناداری
باور	-۰/۲۴	-۵/۲۵	۰/۰۰۰
دوستان سیگاری	۰/۱۸	۳/۹۴	۰/۰۰۰
التزام	-۰/۱۱	-۳/۵۰	۰/۰۰۰
تقویت افتراقی	۰/۱۳	۲/۸۷	۰/۰۰۰
پیوستگی	-۰/۰۸	-۲/۱۰	۰/۰۰۰

سطح معناداری = ۰/۰۰۰ اف = ۱۶/۹۳ مجذور آر = ۰/۱۷۷ آر = ۰/۴۲۱

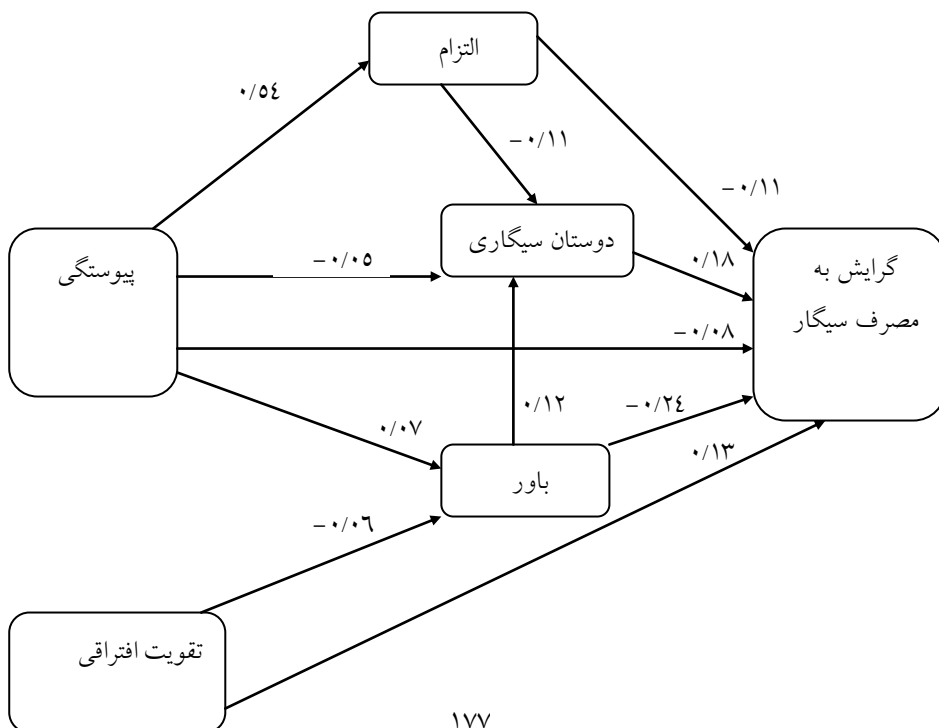
داده‌های جدول ۶ نشان می‌دهد که ضریب همبستگی چندگانه (آر) معادل ۰/۴۲ محاسبه شده که بیان‌گر این مطلب است که پنج متغیر وابستگی، التزام، باور، تقویت افتراقی و دوستان سیگاری به طور هم‌زمان ۰/۴۲ با گرایش به مصرف سیگار دانش‌آموزان ارتباط و همبستگی دارند. ضریب تعیین (مجذور آر) معادل ۰/۱۷۷ محاسبه شده است، یعنی حدود ۱۸ درصد از تغییرات میزان گرایش به مصرف سیگار از طریق متغیرهای ۵ گانه مذکور توضیح داده می‌شود و ۸۲ درصد باقی‌مانده متعلق به عوامل دیگری است که خارج از این بررسی است. نسبت اف مشاهده شده مبنی بر آزمون معناداری ضریب تعیین معادل ۱۶/۹۳ محاسبه شده است که در سطوح بسیار بالای آماری معنی‌دار است ($0/000 < p$).

جدول رگرسیونی نشان می‌دهد که همه متغیرهای مستقل مورد بررسی معنادار بوده و هر یک از آن‌ها دارای وزن‌های متفاوتی هستند. ضرایب تأثیر استاندارد موجود در جدول شماره ۶ نشان می‌دهد که متغیر باور با ضریب تأثیر استاندارد رگرسیونی (-۰/۲۴)

تبیین جامعه‌شناختی گرایش به مصرف سیگار

=بتا)، قوی‌ترین پیش‌بینی‌کننده گرایش به مصرف سیگار است، که نسبت به چهار متغیر دیگر مؤثرترین متغیر محسوب می‌شود. در مرتبه دوم، متغیر دوستان سیگاری (پیوند افتراقی) با ضریب تأثیر استاندارد رگرسیونی ($\beta = 0/18$) قرار دارد که نسبت به سه متغیر دیگر یعنی پیوستگی، تقویت افتراقی و التزام، قدرت پیش‌بینی بیشتری دارد. در مرتبه سوم متغیر تقویت افتراقی قرار دارد که با ضریب استاندارد رگرسیونی ($\beta = 0/13$) نسبت به دو متغیر دیگر یعنی پیوستگی و التزام دارای قدرت تبیین بیشتری است. در مرتبه چهارم، متغیر التزام با ضریب تأثیر استاندارد رگرسیونی ($\beta = -0/11$) قرار دارد که نسبت به متغیر پیوستگی دارای تأثیر بیشتری است. در رتبه پنجم متغیر پیوستگی با ضریب تأثیر استاندارد رگرسیونی ($\beta = -0/08$) قرار دارد که کمترین قدرت پیش‌بینی را در بین پنج متغیر مستقل موجود در مدل داشته است.

نمودار تحلیل مسیر مدل تحقیق

جدول ۷. آثار مستقیم و غیر مستقیم متغیرهای مدل تحلیلی بر روی گرایش به مصرف سیگار

متغیرها	اثر مستقیم	اثر غیر مستقیم	اثر کلی
پیوستگی	-۰/۰۸	-۰/۰۹۱	۰/۱۷۱
التزام	-۰/۱۱	-۰/۰۱۹	۰/۱۲۹
تقویت افتراقی	۰/۱۳	۰/۰۱۴	۰/۱۴۴
دوستان سیگاری	۰/۱۸	-	۰/۱۸۰
باور	-۰/۲۴	-۰/۰۲۱	۰/۲۶۱

جدول ۷ نشان‌دهنده تأثیرات مستقیم، غیر مستقیم و تأثیر کل متغیرهای الگوی تحلیلی تحقیق است. با توجه به داده‌های جدول فوق و براساس استناد به آثار مستقیم متغیرها، متغیر باور (۰/۲۴) قوی‌ترین و مهم‌ترین پیش‌بینی‌کننده گرایش به مصرف سیگار است. بعد از متغیر باور به ترتیب متغیرهای دوستان سیگاری (۰/۱۸)، تقویت افتراقی (۰/۱۳)، التزام (۰/۱۱-) و پیوستگی (۰/۰۸-) بیشترین تأثیر را بر روی گرایش به مصرف سیگار داشته‌اند. براساس استناد به آثار غیر مستقیم، متغیر پیوستگی به دلیل تأثیر بر روی سه متغیر التزام، باور و دوستان سیگاری با ضریب مسیر (۰/۰۹۱) مهم‌ترین پیش‌بینی‌کننده گرایش به مصرف سیگار است و متغیرهای باور (۰/۰۲۱)، التزام (۰/۰۱۹) و تقویت افتراقی (۰/۰۱۴) به ترتیب دارای کمترین تأثیر بر روی گرایش به مصرف سیگار بوده‌اند. تأثیرات کلی متغیرهای الگوی تحلیلی تحقیق بر روی متغیر وابسته، نشان‌دهنده متغیر باور با ضریب تأثیر (۰/۲۶۱) مهم‌ترین و قوی‌ترین پیش‌بینی‌کننده گرایش به مصرف سیگار است (همانند اثر مستقیم) و متغیرهای دوستان سیگاری (۰/۱۸۰)، پیوستگی (۰/۱۷۱)، تقویت افتراقی (۰/۱۴۴) و التزام (۰/۱۲۹) به ترتیب در رده‌های بعدی اثرگذاری بر متغیر وابسته تحقیق قرار دارند.

۹. بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش با تکیه بر نظریه‌های کنترل و یادگیری اجتماعی نشان داده شده است متغیرهایی که به عنوان عوامل اجتماعی تأثیرگذار بر گرایش به مصرف سیگار در نظر گرفته شده بودند، همگی رابطه معنی‌دار با گرایش به مصرف سیگار داشته‌اند، که در این میان سه متغیر پیوستگی، باور و التزام دارای رابطه معکوس و دو متغیر دوستان سیگاری و تقویت افتراقی رابطه مستقیم با گرایش به مصرف سیگار دارند. مدل تحلیلی تحقیق با ۱۱ فرضیه ترسیم شده بود که همگی آن‌ها تأیید شده‌اند. در این پژوهش داده‌ها نشان دادند که هر چه میزان التزام فرد بیشتر باشد احتمال گرایش به مصرف سیگار وی کمتر است. هیرشی معتقد است افرادی که التزامشان نسبت به جامعه تضعیف شود و یا از بین برود، آزادی بیشتری را برای ارتکاب رفتارهای انحرافی پیدا می‌کنند و میزان انحراف آن‌ها بیشتر می‌شود. تحقیقات انجام شده پیشین (هیرشی، ۱۹۶۹؛ جنکینز، ۱۹۹۷؛ ماروین، ۲۰۰۱) نیز این فرضیه را تأیید کردند. داده‌های به‌دست آمده از تحقیق بیان‌گر این هستند که هر چه فرد دارای پیوند افتراقی صمیمانه قوی‌تری باشد، احتمال گرایش به مصرف سیگار نیز در وی تقویت می‌شود. بر اساس نظریه ساترلند، افراد رفتارهای انحرافی را از خلال هم‌کنش و تعامل با دیگران و در فرآیند ارتباط با آن‌ها یاد می‌گیرند. تحقیقات قبلی (بروس، ۲۰۰۱؛ دنا، ۲۰۰۲؛ کانتلان و لوبر، ۲۰۰۵؛ کودری، ۱۹۹۷؛ امیرپور، ۱۳۷۶) نیز این فرضیه را تأیید کرده‌اند.

بنابر داده‌های این پژوهش، هر چه فرد دارای پیوستگی ضعیف‌تری باشد احتمال گرایش به مصرف سیگار نیز بیشتر می‌شود. در نظریه هیرشی، پیوستگی نسبت به والدین، معلمان و همالان لحاظ شده است. این فرضیه در تحقیقات دیگر (مارگز، ۱۹۸۶؛ هیرشی، ۱۹۶۹؛ تامپسن، ۱۹۸۲؛ گریبنگ، ۱۹۸۷؛ آرمزدن، ۱۹۸۷؛ پاول، ۲۰۰۶) نیز تأیید شده است. هم‌چنین داده‌ها مبین این هستند که بین باور افراد و گرایش

آن‌ها به سیگار رابطه معکوس وجود دارد. در واقع، انحراف به علت فقدان اعتقاد و باور به هنجارها و قوانین واقع می‌شود. فردی که خود را تحت تأثیر اعتقادات معمول در جامعه نبیند، هیچ وظیفه اخلاقی برای رعایت قوانین در نظر نمی‌گیرد. تحقیقات قبلی (تامپسون، ۱۹۸۲؛ مارکز، ۱۹۸۶؛ هیرشی، ۱۹۶۹؛ جنکینز، ۱۹۹۷) نیز چنین ادعایی را تأیید کرده‌اند.

گرایش به مصرف سیگار رفتاری است که از خلال تعاریف اجتماعی و پاداش‌های مادی در محیط، به گونه‌ای متفاوت تقویت شده و آموخته می‌شود. بر اساس نظریه اکرز، افراد چیزهایی را یاد می‌گیرند که در آینده به پاداش‌هایی برای آن‌ها منجر شود؛ بنابراین هرچه تقویت‌کننده‌های محیط اجتماعی قوی‌تر باشند، احتمال گرایش به مصرف سیگار نیز بیشتر می‌شود. از این رو، پنجمین فرضیه تحقیق که مبنی بر رابطه مستقیم و معنی‌دار بین تقویت افتراقی و گرایش به مصرف سیگار است، تأیید شده است و تحقیقات انجام شده پیشین (مک کارتی، ۱۹۹۷؛ کنث، ۲۰۰۳) نیز نتایج حاصل از این تحقیق را تأیید کرده‌اند. هم‌چنین داده‌های تحقیق با نظریه هیرشی مبنی بر وجود رابطه مستقیم میان ابعاد و عناصر مهم پیوند اجتماعی، هم‌خوانی دارد. بنابراین هرچه میزان پیوستگی فرد با دیگران مهم و دیگران عادی بیشتر باشد، میزان التزام فرد و میزان سرمایه‌گذاری عقلانی که فرد برای خود انجام می‌دهد بیشتر می‌شود.

افرادی که التزامشان به جامعه از بین برود و یا تضعیف گردد، تمایل بیشتری به انحراف پیدا می‌کنند. بنابراین با افزایش میزان التزام احتمال رابطه با دوستان سیگاری و منحرف کمتر می‌شود. وجود رابطه معکوس و معنی‌دار بین التزام و دوستان سیگاری نیز که بر اساس داده‌های مطالعه حاضر، تأیید شده است، در تحقیقات قبلی (ماروین، ۲۰۰۷) نیز تأیید شده بود. هم‌چنین، داده‌های تحقیق مبین وجود رابطه معکوس و معنی‌دار بین پیوستگی و دوستان سیگاری است. طبق نظریه پیوند اجتماعی هیرشی، اگر

فرد در شبکه اجتماعی عضو باشد، احساس تعلق خاطر به آن شبکه اجتماعی سبب می‌شود که وی از عضویت در شبکه‌های انحرافی خودداری کند. تحقیق تجربی پیشین (دنا، ۲۰۰۲) نیز این رابطه را تأیید کرده است.

داده‌های تحقیق حاضر نشان داده است که فرد با داشتن باور و اعتقاد به هنجارهای جامعه، کمتر تمایل به دوستی و رابطه با دوستان منحرف و سیگاری پیدا می‌کند (نهمین فرضیه). این فرضیه در تحقیق مارکُز (۱۹۸۸) نیز تأیید شده بود. بر اساس نظریه هیرشی، میان عناصر چهارگانه این نظریه رابطه مستقیم وجود دارد. یعنی هر چه میزان پیوستگی فرد با جامعه و دیگران مهم و عادی بیشتر باشد، باور و اعتقاد فرد به هنجارها و قوانین جامعه تقویت می‌شود. در این زمینه نتایج تحقیق حاضر با نتایج تحقیق دنا (۲۰۰۲) هم‌خوانی دارد. نهایتاً، آخرین فرضیه تحقیق نیز تأیید شده است. بر اساس نظریه اکرز محیط اجتماعی مهم‌ترین منبع تقویت رفتار انحرافی است و اغلب یادگیری‌های رفتار انحرافی نیز نتیجه کنش اجتماعی فرد در محیط و با دیگران است. طبق نظریه هیرشی هرچه باور و اعتقاد فرد به جامعه و قوانین آن بیشتر باشد، احتمال انحراف وی کمتر است. نتایج تحقیق ماروین (۲۰۰۱) نیز فرضیه فوق را تأیید کرده است.

رابطه بین رفتار و نگرش پیچیده است. تغییر نگرش‌های دانش‌آموزان نسبت به مصرف سیگار نخستین گام در فرآیند تغییر رفتار اعتیادآور و جلوگیری از گسترش این اختلال است. بنابراین بررسی چگونگی شکل‌گیری نگرش‌ها مهم است و شاید از همه مهم‌تر، دگرگونی آن‌هاست. تأثیر بر نگرش یک شخص به هنگام شکل‌گیری، بسیار ساده‌تر از تغییر آن در سال‌های بعدی است و لذا رسانه‌های همگانی، والدین و اولیای مدرسه با استفاده از دیگران مهمی که دانش‌آموزان برای آنان احترام قایل‌اند و حتی آن‌ها را می‌ستایند، می‌توانند نقش مهمی برای تغییر نگرش‌های دانش‌آموزان نسبت به مصرف سیگار ایفا کنند. زیرا، شکل‌گیری نگرش

بدواً به صورت یک فرآیند یادگیری آغاز می‌شود، شخص در معرض تجربه‌های مربوط به یک موضوع خاص قرار می‌گیرد و بر اثر فرآیندهای تقویت (پاداش) و تقلید (سرمشق‌گیری) نگرشی نسبت به آن موضوع پیدا می‌کند. اما وقتی نگرش شکل گرفت، اصل همسانی شناختی اهمیتی فزاینده پیدا می‌کند؛ یعنی فرد دیگر حالتی فعل‌پذیر نخواهد داشت. او اطلاعات تازه رسیده را بر حسب آنچه قبلاً آموخته است تعبیر و تفسیر می‌کند و در این راستا، اطلاعات ناهمسان را انکار یا تحریف می‌کند و اطلاعات همسان را به آسانی می‌پذیرد. ظاهراً این فرآیند، مداوم و دایمی است و نگرش‌ها حتی آن‌هایی که زمانی طولانی از شکل‌گیری آن‌ها گذشته، همواره در معرض اطلاعاتی برای تغییر قرار دارند.

در مجموع، نتایج تحقیق حاضر ضمن تأیید قدرت تبیین هر یک از نظریه‌های پیوند اجتماعی هیرشی، پیوند افتراقی ساترلند، و تقویت افتراقی اکرز به طور جداگانه، نشان داد که با ترکیب و تلفیق نظریه‌های مذکور نیز می‌توان تبیین قوی‌تر و منسجم‌تری از عوامل مؤثر بر گرایش دانش‌آموزان به مصرف سیگار به عمل آورد. با ملحوظ نمودن تبیین به عمل آمده و پیش‌بینی ارائه شده مذکور، در ارتباط با ارائه راهبردهایی برای کنترل مشکل شناسایی شده، باید گفت که هرگونه سیاست‌گذاری به منظور کاهش رفتارهای پرخطر به‌ویژه گرایش به مصرف سیگار در بین نوجوانان و جوانان، لزوماً باید اهمیت عواملی نظیر پیوند اجتماعی، گروه دوستان و نیز نقش خانه و مدرسه را قویاً مد نظر قرار دهد. بدین ترتیب با تقویت باورها، التزامات، و پیوستگی‌های نوجوانان و جوانان نسبت به خانواده، مدرسه و دیگران مهم و نیز فراهم آوردن محیط اجتماعی تقویت‌کننده رفتارهای غیر انحرافی و مثبت، می‌توان به کاهش رفتارهای انحرافی و از جمله گرایش به سیگار و مصرف آن امیدوار بود.

منابع

- آبادینسکی، هوارد (۱۳۸۴) *مواد مخدر: نگاهی اجمالی*، ترجمه محمدعلی زکریایی، تهران: جامعه و فرهنگ.
- احمدی، حبیب (۱۳۸۴) *جامعه‌شناسی انحرافات*، تهران: سمت.
- افراسیابی، فرامرز (۱۳۶۸) *سیگار در آینه تحقیق*، تهران: مدرسه.
- روزنامه *ایران* (۱۳۸۳) «چگونه می‌توان از گرایش دانش‌آموزان به رفتارهای پرخطر کاست؟»، سال دهم، شماره ۲۹۲۵.
- ساروخانی، باقر (۱۳۷۲) *روش‌های تحقیق در علوم اجتماعی*، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- سراج‌زاده، سیدحسین (۱۳۸۳) *دانشجویان - مسئله مواد مخدر و زمینه و شرایط خانوادگی*، دفتر برنامه‌ریزی اجتماعی و مطالعات فرهنگی وزارت علوم، تحقیقات و فن‌آوری.
- صادقی، معصومه (۱۳۸۲) *بررسی وضعیت استعمال دخانیات جوانان اصفهان*، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان، سایت دانشگاه شیراز.
- کاظمی، اشرف (۱۳۸۳) *بررسی رابطه فرزندپروری به سبک والدی و گرایش به مصرف سیگار*، آموزش و پرورش استان اصفهان.
- کیوی، ریمون (۱۳۷۰) *روش تحقیق در علوم اجتماعی*، ترجمه عبدالحسین نیک‌گوهر، تهران: فرهنگ معاصر.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۶) *جامعه‌شناسی*، ترجمه منوچهر صبوری، تهران: نی.
- ممتاز، فریده (۱۳۸۱) *انحرافات اجتماعی، نظریه‌ها و دیدگاه‌ها*، تهران: انتشار.
- وفایی و دیگران (۱۳۸۱) «علل گرایش به مصرف سیگار»، *مجله دانشکده علوم پزشکی دانشگاه تهران*، سال ۶۲، شماره ۱۰، صص ۷۷-۸۸.
- ولد، جرج بریایان (۱۳۸۰) *جرم‌شناسی نظری*، ترجمه علی شجاعی، تهران: سمت.
- ویلیامز، فرانک پی (۱۳۸۳) *نظریه‌های جرم‌شناسی*، ترجمه حمیدرضا ملک‌محمدی، تهران: میزان.

یزدانی، علی (۱۳۶۸) بررسی میزان تأثیر عوامل مؤثر در اعتیاد به سیگار دانش آموزان پسر سال سوم دبیرستان های اصفهان، پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه شناسی دانشگاه اصفهان.

Akers, Ronald and Sellere, Christines (2004) *Criminological Theories* Los Angeles: Roxbury publishing Company

Amrani R. S. R (2006) Risk Factors of Drug Use in School Environment *Strategies Journal of Youth Adolescence* 23: 205.

Anastasios C. Marcos (2007) Control Theory and Adolescent Drug use *Youth & Society* 19, 4: 395-425.

Armesden (1987) The Inventory of Parent and Attachment: Individual Differences *Youth and Adolescence* 16, 5: 427-50.

Brian R. Flay (1994) Differential Influence of Parental Smoking and Friend's Smoking on Adolescent Initiation and Escalation Smoking, *Social Science Research* 35: 242-265.

Bruce; Denise (1999) Peer and Parent Influences on Smoking and Drinking Among Early Adolescents *Journal Epidemiology* 9: 254-260.

Chollat, C. and Tragut (2004) Evaluating Tobacco Control Activating, *Youth and Adolescence* 20: 430.

Constance L. Chapple (2004) Gender, Social Bonds, and Delinquency: A Comparison of Boy's and Girls' Models *Social Science Research* 34: 357-383.

Cowdery, Fitzh (1997) Socio-Behavioral Influences on Smoking Initiation of Hispanic Adolescents *Journal of Adolescent Health* 20; 4650.

Dana L. Haynie (2002) Friendship Networks and Delinquency the Relative Nature of Peer Delinquency *Journal of Quantitative Criminology* 18, 2: 99-135.

David Best and Manning (2002) Excessive Smoking and Other Problem Behaviors Among 14-16 Year Old School Children *Addictive Behavior* 31: 1424-1435.

- Eisenberg M.E. and Forster L.J. (2003) Adolescent Smoking Behavior Measures of Social Norms. *Justice Quarterly* 25: 122-128.
- Erick A. Stewart (2003) School Social Bonds, School Social Climate, and School Misbehavior. *Criminal Justice and Behavior* 30, 2: 242-260.
- Flay Brain, R. Frank B. Hu; Ohidul Siddiqui; L. Edward Day; Donald Hedeker; John Petraitis; Jean Richardson; Steven Sussman (1994) Differential Influence of Parental Smoking and Friends' Smoking on Adolescent Initiation and Escalation of Smoking. *Journal of Health and Social Behavior* 35, 3: 248-265.
- Giovion. J. M. (1999) Epidemiology of Tobacco Use among Adolescents. *Nicotine Tobacco Research* 3: 150.
- Hawdon, James E. (1999) Daily Routines and Crime Using Routine Activities. *Youth Society* 20: 470-487.
- Hirschi, Travis (1969) *Causes of Delinquency* Berkeley: University of California Press.
- Huebner A. J. & S. Betts (2002) Exploring the Utility of Social Control Theory for Youth Development: Issues of Attachment Involvement and Gender. *Youth & Society* 34: 123-145.
- Jenkins, Patricia H (1997) School Delinquency and Social Bond. *Journal of Research in Crime and Delinquency* 34: 334.
- Kantlan and Leober (2005) Early Adolescent Delinquency Youth Violence and Juvenile Justice. *Youth & Society* 4: 29-113.
- Kelley, Margaret (2004) *Social Control Theory, Sport and Patterns in Delinquency for Youth*; Edwin Mellem Press.
- Kenneth W. Griffin (2003) Common Predictors of Cigarette Smoking, Alcohol Use, Aggression, and Delinquency among Inner-City Minority Youth. *Journal of Youth Adolescence* 28: 114-1148.
- Larry (2006) Pubertal Development, Choice of Friends, and Smoking Initiation among Adolescent Males. *Journal of Youth Adolescence* 35: 71-727.

- Marcos (1986) Test of a Bonding / Association Theory of Adolescent Drug Use, *Social Forces* 65: 135-161.
- Marvin (2005) Social learning Theory from [http://www.ustedu/ym/sj/g%20habits.htm].
- Mazing G. (2001) Cigarette Smoking Knowledge and Attitude among Medical Students [Cited 2001 may]. Available from URL, [http://www.ustedu/ym/sj/smoking%20habits.htm].
- McCarthy, William J. (2005) Abuse Cigarette Smoking Affect Drug Abuse Treatment? *Journal of Drug Issues* 32: 6-80.
- Obyrene, K. (2002) Parenting Style and Adolescent Smoking *Journal of Adolescent Health* 30: 418-445.
- Paul, Aveyard (2005) Inter School Variation in Smoking Uptake and Cessation Due To Differences in Pupil Composition? A Cohort Study *Health & Place* 11: 55-65.
- Pawell (2006) Delinquency and Family and Peer Influences, Personality and Individual Differences *Criminal Justice & Behavior* 30: 323-331.
- Rekve, R (2004) The Prevalence of Tobacco Smoking Among Adolescent in Norway *Criminal Justice & Behavior* 20: 81-167.
- Richard E. Johnson (2005) Test of a Bonding / Association Theory of Adolescent Drug Use, *Social Forces* 65: 135-161.
- Sara A. Pyle (2005) Family Rules about Exposure to Environmental Tobacco Smoke *Families Systems and Health* 23, 1: 3-16.
- Stacey Nofziger and Hyon Lee (2006) Differential Associations and Daily Smoking of Adolescents, the Importance of Same Sex Models *Youth & Society* 37, 4: 454-487.
- Thompson, William and Jake E. Bynum (1982) Social Control Theory, *Youth & Society* 13: 303-326.
- Tony R. Smith (2004) Low Self-Control, Raged Opportunity, and Subsequent Fraudulent Behavior *Youth & Society* 31: 542-563.

تبیین جامعه‌شناختی گرایش به مصرف سیگار

پیوست شماره (۱) مقیاس گرایش به مصرف سیگار

متغیر	ابعاد	مولفه‌ها	شاخص‌ها	گویه‌ها	
گرایش به مصرف سیگار	زیستی	مضرات سیگار	صدمه به سالمندان	سیگار کشیدن فقط برای افراد سالمند زیان‌آور است	
			مصرف طولانی مدت	سیگار کشیدن تنها زمانی زیان‌آور است که به مدت طولانی ادامه داشته باشد	
		بیماری‌زایی و ایجاد اعتیاد	هدر دادن سرمایه	خریدن سیگار سبب هدر دادن پول می‌شود	
		ایجاد بیماری قلبی	ایجاد بیماری قلبی	کشیدن سیگار می‌تواند موجب ایجاد بیماری قلبی گردد	
		بالا رفتن فشار خون	بالا رفتن فشار خون	کشیدن سیگار می‌تواند فشار خون را بالا ببرد	
	عاطفی	ایجاد حالات عاطفی مثبت	هیجان‌انگیز بودن	هیجان‌انگیز بودن	سیگار کشیدن تجربه جالب و هیجان‌انگیزی است
				افزایش تمرکز	کشیدن سیگار موجب افزایش تمرکز فکری می‌شود
		کاهش حالات عاطفی منفی	لذت‌بخش بودن	لذت‌بخش بودن	کشیدن سیگار بسیار لذت‌بخش است
			احساس بلوغ	وقتی فردی سیگار می‌کشد می‌خواهد ثابت کند که بالغ شده است.	سیگار کشیدن می‌تواند خشم و ناراحتی را کاهش دهد.
			کاهش خشم و ناراحتی	وقتی فردی غم و غصه دارد می‌تواند با کشیدن سیگار آن را کاهش دهد	
رفتاری	علاقتمندی و بی‌علاقگی	کاهش فشار روانی	کاهش فشار روانی	سیگار کشیدن راه بسیار خوبی برای کم کردن فشارهای روانی است	
			بوی سیگار	بوی سیگار بسیار مطبوع است	
	ارتباط با افراد	مزه سیگار	مزه سیگار بسیار دلچسب است		
		بسته‌بندی سیگار	نوع بسته‌بندی سیگار موجب علاقه به سیگار می‌شود.		
		دوست داشتن سیگاری‌ها	افراد سیگاری را به خاطر سیگار کشیدنشان دوست دارم.		
		معاشرت	از دوستی و رفت و آمد با افراد سیگاری لذت می‌برم		
		هم‌کلاسی بودن	دوست دارم در کلاسی درس بخوانم که افراد سیگاری در آن کلاس		

باشند		سیگاری	
اگر بخواهم در اردوی مدرسه هم اتاقی انتخاب کنم ترجیح می‌دهم سیگاری باشد	هم اتاق بودن		
حاضر نیستم با یک فرد سیگاری به مسافرت بروم	مسافرت رفتن		
اگر بخواهم چیزی بخرم یا بفروشم دوست ندارم فروشنده یا خریدار سیگاری باشد	معامله کردن		
هرگز دوست ندارم با کسی ازدواج کنم که سیگاری باشد	ازدواج کردن		
اگر در پارک یا خیابان موقعیت مناسبی گیر بیاید حاضرم سیگار بکشم	در پارک و خیابان		
اگر در منزل تنها باشم ممکن است سیگار تهیه کرده و بکشم	به تنهایی		
اگر از تنبیه و توبیخ والدینم ترسم، وقتی با هم هستیم احتمال دارد پیش آنها سیگار بکشم	با خانواده‌ام	آمادگی برای سیگار کشیدن	
هنگامی که با دوستانم هستم حاضرم تا با آنها سیگار بکشم	با دوستانم		
در زنگ تفریح یا ورزش که معلم ورزش یا ناظم نباشند ممکن است سیگار بکشم	در مدرسه		
در یک مهمانی یا جشن که دوستان و اطرافیان سیگار می‌کشند من هم حاضرم همراه با آنها سیگار بکشم	در جشن‌ها و مراسم		